

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кривопишиної Анни Сергіївни
“Масова та елітарна література: природа художності в українському
романі початку ХХІ століття”, подану на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.01.06 – теорія літератури

Феномен масової літератури як невід’ємної частини літературного процесу є однією з актуальних проблем сучасного українського літературознавства. Якщо донедавна питання вітчизняного масліту доволі активно обговорювалося лише у віртуальному просторі, на форумах і спеціалізованих літературних порталах, то наразі масова література як окреме соціокультурне й художнє явище стала легітимним об’єктом наукового аналізу української гуманітаристики. Питання популярної белетристики дискутуються на конференціях, симпозіумах, семінарах; поліваріантно осмислюються в численних літературно-критичних статтях, дисертаційних працях, монографіях.

Сучасна літературознавча аналітика, активно осмислюючи дискурси масової та елітарної літератури, зокрема український романічний епос початку ХХІ століття, демонструє широкий спектр цілком різних за методологічними й тематичними критеріями теоретико- й історико-літературних проблем та аспектів їхнього ґрунтовного висвітлення. У низці літературознавчих студій провідний вектор наукових пошуків здебільшого спрямований на експлікацію жанрового канону, жанрових моделей та інваріантів, статику й динаміку жанрової системи, поетику, наративні структури, ідейно-тематичний спектр та характерологічні риси високої / серйозної та розважальної / несерйозної літератури тощо.

Парадигму досліджень, що формує оптимальне дискусійне поле для системно-цілісної рефлексії природи художності в сегменті української романістики початку ХХІ століття, прикметно доповнює дослідження Кривопишиної Анни Сергіївни “Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття”. Вказана робота, на нашу думку, є фаховим і неупередженим дослідженням, що репрезентує ретельне вивчення еволюції естетичної й теоретико-літературної рецепції

масової та елітарної літератури, визначає особливості динаміки інтерпретацій художності та її критеріїв. Уперше в дисертаційній праці теоретично обґрунтовано “ті складники художності, які отримують різне стильове навантаження в масовій та елітарній літературі”; на прикладі конкретної історико-літературної емпірики “уточнено принципи функціонування сучасних літературних ієрархій”. Виходячи з означеної аргументації, актуальність та новизна дисертації “Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку XXI століття” не викликають жодних сумнівів.

Дослідження Кривопишиної Анни Сергіївни – системне й комплексне, оперте на дослідницькі методології, напрацьовані герменевтикою, рецептивною естетикою, наратологією, психоаналітичними студіями тощо. В дисертації задіяно справді наукові критерії: поетикальні орієнтири й типологічні домінанти масової та елітарної літератури, стиль творів, стратегії оповіді літератури. Обґрунтовуючи специфіку художності сучасної прози й не випускаючи з поля зору опозицію “елітарність – масовість”, авторка демонструє глибоку обізнаність як у сфері української наукової думки (літературознавчої філософської, психологічної), так і відповідні знання в річищі закордонних досліджень. Заслуговує схвалення продемонстроване дослідницею скрупульозне осмислення достатньо солідного масиву популярних сучасних українських романів, що викликали та / або викликають значний інтерес у читачів або численні дискусії в науковців.

Вибір об’єкта, предмета дослідження є цілком умотивованим і назрілим. Композиційна цілісність праці А.С.Кривопишиної виявляється у структуруванні роботи, заснованої на комплексному аналізі етапів становлення літературних ієрархій, типологічних домінант розмежування масової та елітарної літератури, критеріїв художності, жанрово-стильових особливостей і наративних стратегій сучасної художньої прози. Структура дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів з окремими підрозділами, висновків, дозволила дослідниці різноаспектно, хай і не цілком вичерпно, розкрити мету та вирішити поставлені завдання.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету й зумовлені нею завдання, розкрито наукову новизну роботи, подано

інформацію про апробацію результатів наукової праці. Автор чітко окреслила предмет і об'єкт дослідження, що забезпечене надійною теоретико-методологічною базою; незаперечним є теоретичне та практичне значення дисертації А.С.Кривопишиної.

Структурно доцільним у роботі є перший розділ **“Теоретико-методологічні основи вивчення масової та елітарної літератури”**, у якому дослідниця зосереджує головну увагу на трьох вагомих теоретичних позиціях, винесених у відповідні підрозділи: на 1) формуванні літературних ієрархій як науковій рефлексії історико-літературного процесу; 2) понятті і складниках художності, що отримують різне стильове навантаження; 3) типологічних домінантах і критеріях розмежування масової та елітарної літератури. А.С.Кривопишина ґрунтовно розкрила стан і проблеми сучасного дослідження масової та елітарної літератури, критерії їх розрізнення, окреслила різновекторні шляхи й наслідки процесуальної контамінації, закономірності становлення й розвитку, специфіку стилів, жанрів та жанрових форм, охарактеризувала теоретичний апарат для досліджень у цьому напрямі.

У теоретичну частину роботи органічно вплітається обґрунтування формату сучасного літературного процесу, що найповніше відображає новітні тенденції в культурі, зокрема трансформації національних семантичних кодів елітарної літератури, жанрових модифікацій, змісту формальних пошуків масової елітарної літератури. У розділі визначена й чітко окреслена трирівнева класифікація творів літератури початку ХХ століття: “проза, що тяжіє до елітарної (літературний верх), белетристика (серединне поле літератури), жанрова, формульна література (літературний низ)”, яка, на думку Анни Сергіївни, допомагає зняти традиційну опозицію “елітарний – масовий”.

Заслуговує на увагу другий розділ дисертації А.С.Кривопишиної (**“Жанрово-стильові особливості масової та елітарної прози”**), у фокусі дослідницьких інтересів якої – стильові особливості й жанрові стратегії пригодницького, любовного та історичного роману. Матеріалом для ілюстрації положень цього розділу дослідницею обрано романи Г.Вдовиченко “Тів’яблука”, П. Дараманчук “Мрійні небокраї. Історія одного кохання”,

А. Кокотюхи “Повзе змія”, “Шукачі скарбів”, Шкляра “Елементал”, “Ключ”, “Чорний Ворон. Залишенець” та ін.

Пропонуючи нові аспекти поетологічного прочитання сучасної української романістики, А. С. Кривопишина робить акценти на міжжанровій взаємодії, стильовому й жанровому синтезі, визначає систему стильових домінант та детально аналізує внутрішні механізми розвитку метажанрів, іманентні ознаки і специфіку сучасного любовного (сімейної саги, соціальної мелодрами, серійного любовного роману та ін.), історичного і пригодницького роману, основу якого складають детектив, бойовик, трилер. Водночас не забуває автор дисертації простежити жанрові стратегії елітарної літератури, хоча й робить це (порівняно з аналізом жанрово-стильових тенденцій масової літератури) доволі лаконічно.

Осмислюючи чинники художності в сучасному українському любовному, історичному та пригодницькому романах, дослідниця вдало підкріплює концептуальні положення прикладами з художніх текстів, що значно увиразнюють аргументацію. І все це дисертантка доводить логічно й послідовно, фахово подаючи обґрунтовані висновки.

У третьому розділі дисертації – **“Наративні стратегії в масовій та елітарній літературі”** – ретельно охарактеризовано провідні риси розважального наративу, специфіку й форми функціонування оповіді в масовій літературі, а також основні принципи оповідної структури елітарної прози. Предметом аналітичної рефлексії дослідниці стали принципи побудови розповіді, характерні для сучасного повісткування, та універсальні моделі оповідної манери української белетристики. Належну увагу в роботі приділено особливостям структури оповіді й наративним технікам елітарної прози, які, як слушно зауважує А. С. Кривопишина, становлять багаторівневу систему, елементи якої впорядковані на кожному структурному рівні. Зважаючи на те, що “оповідна система кожного твору індивідуальна, але має спільні риси з подібними текстами масової чи елітарної літератури”, дослідниця пропонує розглядати її особливості “з урахуванням своєрідності літературного напрямку та стильової манери письменника” (с.192). Цілком

виправданими вважаємо намагання дисертантки з опертям на існуючі сучасні теорії оповіді осмислити структуру розважального нарративу творів масової літератури, що дозволяє їй поглянути на проблему художності під іншим кутом зору.

Висновки дисертації “Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку XXI століття”, як і заключні висновки до трьох розділів, містять основні результати дослідження, що відбивають його новизну та актуальність.

Схвалюючи багато цікавих і точних спостережень, репрезентованих у дослідженні Кривопишиної Анни Сергіївни, звернемо увагу на певні зауваження щодо його змісту.

1. Зважаючи на ретельну та сумлінно досліджену в першому розділі дисертації історію розвитку концепцій ієрархізації в літературі від перших спроб розмежування термінів “низове бароко” та “високе бароко” до переосмислення поняття про масову культуру, подивовує “дозоване” звернення Анни Сергіївни до вітчизняної літературознавчої аналітики, часом відсутність широкої аргументації щодо визначених авторкою основних атрибутивних характеристик, зробленої українськими літературознавцями. Маємо на увазі синтетично-аналітичне осмислення української масової літератури як національного проекту в монографії “Семіосфера масової літератури: український вимір” О.Романенко чи дослідження О.Любарець “Українська постмодерна проза”, наукові розвідки Т.Денисової, Р. Семківа, Я. Голобородька та ін.

2. Варто зауважити авторці, що назви підрозділів не в усьому розкривають зміст сформульованої теми другого розділу (власне жанр і стиль романістики т.зв. високої літератури представлені вкрай лаконічно) та звернути увагу на певну “непропорційність” репрезентованого матеріалу у третьому розділі дослідження. Скажімо, якщо стратегії побудови оповіді в сучасній масовій літературі розглядаються ґрунтовно й розлого (майже 30 сторінок тексту), то особливості нарративних стратегій у художніх текстах елітарної прози представлені доволі лаконічно (14 сторінок машинопису).

3. Схвалюючи широко представлене розмаїття української романістики на сучасному етапі, не втримаємося, щоб не дорікнути А. С. Кривопишиній за те, що вона не вмотивувала свої “селекційні” принципи відбору творів, не визначила критеріальні принципи залучення до сфери дослідницьких інтересів того чи іншого художнього матеріалу. Крім того, гадаємо, в цій роботі – загалом змістовній – доречними були інтертекстуальні зіставлення з творами інших авторів, у тому числі неукраїнськими (в дисертації вони зустрічаються лише на рівні констатації факту схожих інтенцій автора чи героїв).

4. Окремі думки в роботі мають загальний характер або представлені на рівні констатації та потребують чіткішої аргументації, більш логічних пояснень. (приміром, твердження про використання в романі Люко Дашвар “Мати все” прийомів кінематографу та порівняння тексту роману зі сценарієм до фільму).

Як і кожне самостійне дослідження, дисертація Кривопишиної Анни Сергіївни не позбавлена певних недоліків. Скажімо, в роботі трапляються стилістичні огріхи, що порушують органіку наукового стилю дисертації: *“Володимир Лис моделює тип персонажа із традиційною сільською ментальністю, прив’язаністю до землі, праці та родинних коренів. Це не активний борець чи революціонер у звичному розумінні цього слова, а свідок історії, пристосованець”* (с. 136); *“в майстерності Василя Шкляра й Леоніда Кононовича обов’язково варто відзначити чіткість, стислість, увагу до пейзажної деталі, уміння кількома словами створити цілком закінчений пейзажний малюнок”* (с.127). Звертаємо увагу на окремі випадки частого / розлогого цитування (с. 126, 165, 169, 172).

Утім, висловлені зауваження та полемічні моменти не заперечують основних положень дослідження й не применшують цінності дисертаційної роботи, зміст якої сповна відображений в авторефераті та в 17 статтях, 11 з яких надруковані в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в іноземному виданні, 5 – в інших виданнях. Дисертація пройшла апробацію на науково-теоретичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівня.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що дисертація Кривопишиної Анни Сергіївни є самостійним і структурно завершеним дослідженням, яке, безперечно, має постульовану самою авторкою науково-теоретичну та практичну цінність. Достовірність результатів та аргументована й логічна послідовність наукових положень відповідають поставленій меті й завданням роботи. Зміст і форма дисертації “Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття”, автореферат і публікації відповідають вимогам п.п. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656), а її авторка Кривопишина Анна Сергіївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і
літератури Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського

О. С. Слатова

